

УДК: 339.9(477)

DOI: 10.32342/2074-5354-2021-1-54-9

О.К. КОТКО,

кандидат економічних наук, доцент кафедри глобальної економіки
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

У статті досліджено напрями врівноваження зовнішньої торгівлі країни з урахуванням вектора розвитку інвестиційного потенціалу України; проаналізовано платіжний баланс держави та формування стратегії зменшення дефіциту платіжного балансу та поліпшення стану інвестиційної діяльності. Сьогодні зростає увага до значення не лише платіжного балансу країни, а й до міжнародної інвестиційної позиції. Одним із напрямів державної політики, який зможе створити умови для економічного розвитку, є врівноваження платіжного балансу та перехід до активного торгового сальдо. Саме, тому в умовах інтернаціоналізації господарських зв'язків особливу роль відіграє ефективне використання ресурсів та інвестиційного потенціалу країни. Основною старатегічною метою державної політики має бути вектор розвитку зовнішньоекономічної діяльності країни з дієвою політикою підтримання вітчизняного виробника, експортноорієнтованістю та виробництвом продукції з високою доданою вартістю. Процеси економічного розвитку приводять до розширення міжнародного обміну товарами та послугами, і, як наслідок, стрімке зростання обсягів торговельних процесів вимагає від країни високої світової активності з урахуванням макроекономічного регулювання.

Аналіз сучасних тенденцій розвитку зовнішньоекономічної діяльності України, в тому числі й інвестиційної діяльності, дає підстави стверджувати, що Україна є активним учасником глобальних інвестиційних процесів. Ключовим аспектом, який може змінити негативну тенденцію до дефіциту торгового сальдо, на нашу думку, є активна експортна діяльність країни, імпортозаміщення товарних позицій, а також розвиток галузей, що спеціалізуються на виробництві товарів з високою доданою вартістю. Тож заходи державного регулювання щодо розвитку інвестиційних можливостей України мають бути спрямовані на аналіз існуючої економіки з урахуванням зовнішньоекономічної діяльності країни; заміщення імпорту; розвиток внутрішнього ринку; розширення експорту.

У статті проаналізовано структуру платіжного балансу, динаміку торгового обороту, результати інвестиційної діяльності та міжнародної торгівлі. Також автором запропоновано заходи щодо поліпшення стану платіжного балансу України через урахування тенденцій зовнішньоекономічної діяльності України, підвищення інвестиційної привабливості та реалізацію інвестиційних можливостей України.

Ключові слова: *інвестиційний потенціал, платіжний баланс, торгове сальдо, міжнародна інвестиційна позиція, імпортозаміщення, інвестиційна діяльність.*

Постановка проблеми. Серед факторів оцінювання інвестиційної привабливості країни та визначення інвестиційних можливостей важливу роль відіграє стан торгового балансу. Саме співвідношення

зовнішньої торгівлі та ВВП показує рівень інтегрованості країни у світову економіку. Зі здобуттям незалежності Україна намагалася нарощувати товарний експорт доволі стрімко, проте, в очах світової

спільноти вона продовжує залишатися сировинним придатком, оскільки експорт – це переважно сільськогосподарська продукція, мінеральні продукти, промислові товари та продукція хімічної і металургійної промисловості. Актуальність цього дослідження полягає в тому, що, аналізуючи платіжний баланс країни та міжнародну інвестиційну позицію, можна визначити, які галузі економіки та різновиди товарів і послуг є потенційно цікавими з інвестиційної точки зору та можуть становити інвестиційний інтерес у напрямі стратегічного розвитку України.

Метою дослідження є обґрунтування напрямів урівноваження результатів зовнішньої торгівлі країни з урахуванням вектора розвитку інвестиційного потенціалу України; вивчення методів регулювання платіжного балансу держави та формування стратегії зменшення дефіциту платіжного балансу і поліпшення стану інвестиційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вчених, які займалися вивченням та дослідженням теоретичних положень, методичних та практичних засад природи формування платіжного балансу, – О. Анісімова, С. Боринець, Д. Єрін, Т. Савченко, А. Шкляр та ін. Питанням, пов'язаним з розвитком інвестиційних можливостей України та зовнішньоекономічної діяльності присвячено наукові праці П.І. Гайдуцького В.М. Гейця, А.І. Гончарука, М.Ф. Єжеєва, А.О. Задой, Ю.В. Курнишова, В.І. Куценко, О.В. Макарової, О.В. Литвиненко, В.В. Орлик, Л.М. Черенько та ін. Проте виявлення тенденцій економічного розвитку та обґрунтування пропозицій щодо запровадження заходів, які будуть спрямовані на поліпшення економічного стану країни, продовжують залишатися актуальними та потребують подальшого дослідження.

Результати дослідження. Платіжний баланс є ключовим поняттям і інструментом міжнародної економіки, який систематизує та дозволяє аналізувати взаємовідносини країни із зовнішнім світом [1]. Аналізуючи стан платіжного балансу, можна зрозуміти макроекономічні «три-

герні точки» не лише внутрішнього стану країни, але і зовнішньоекономічних відносин. Дані платіжного балансу не тільки відображають розвиток зовнішньої торгівлі та її вплив на рівень виробництва, зайнятості та споживання, а й дозволяють відстежити процеси залучення іноземних інвестицій та здійснення інвестицій за кордон, виникнення та обслуговування зовнішнього боргу тощо [1]. В.М. Костюченко взагалі визначає платіжний баланс як макроекономічну модель, що використовується внутрішніми і зовнішніми користувачами для прийняття рішень. Окрім присутності платіжного балансу в процесах прийняття управлінських рішень на рівні окремої країни платіжний баланс є об'єктом державного регулювання. Матеріальною основою його регулювання є валютні резерви, національний доход, що перерозподіляється через державний бюджет, участь держави в міжнародних економічних відносинах, регламентація зовнішньоекономічних операцій на основі прийнятих нормативних актів [2]. У структурі платіжного балансу виділяють: торговий баланс, баланс за поточними операціями, баланс послуг, баланс руху капіталів і кредитів, баланс офіційних розрахунків. Торговий баланс формується як різниця між імпортом та експортом товарів (без урахування послуг). Структуру платіжного балансу наведено табл. 1. Платіжний баланс відіграє важливу роль у розробленні та реалізації валютної політики держави, яка безпосередньо впливає на стан економіки. Як модель зовнішньоекономічних зв'язків країни він дає ґрунтовну інформаційну базу для оцінювання стану та перспектив розвитку зовнішньоекономічних відносин [3, с. 280].

Як уже зазначалося, співвідношення вартості експорту й імпорту товарів утворює баланс товарів. Якщо надходження перевищують платежі, то баланс товарів можна назвати активним, а його сальдо – позитивним; якщо ж платежі перевищують надходження, то баланс товарів буде пасивним, а сальдо – негативним [4, с. 29].

Структура платіжного балансу

	Стаття балансу
A	Рахунок поточних операцій
	Баланс товарів та послуг
	Баланс первинних доходів
	Баланс вторинних доходів
B	Рахунок операцій з капіталом = A+B
C	Фінансовий рахунок
	Прямі інвестиції
	Інші інвестиції: активи, пасиви
	Портфельні інвестиції
D	Зведений баланс = A+B-C
E	Резерви та пов'язані статті

Як видно з рис.1, Україна з 2013 р. має від'ємне торговельне сальдо. Це зайвий раз підтверджує той факт, що співвідношення експорту та імпорту характеризується хронічним і зростаючим дефіцитом. Але для того, щоб змінити таку негативну динаміку потрібно вжити певних стратегічних заходів щодо скорочення від'ємного сальдо; стимулю-

вання розвитку виробництва вітчизняних підприємств; збільшення експорту і паралельно скорочення імпорту, а також певної стабілізації внутрішньої та зовнішньої політики України. Окрім відображення певних показників економіки країни в платіжному балансі, окремої уваги заслуговує міжнародна інвестиційна позиція.

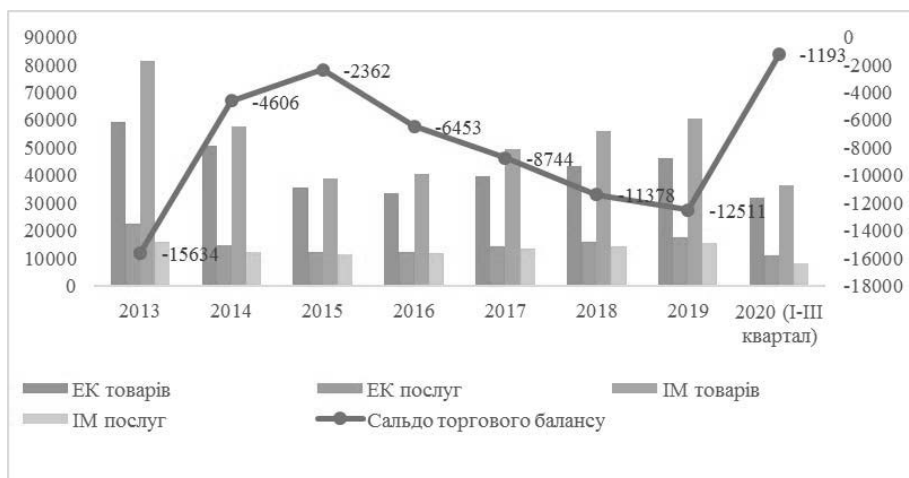

Рис. 1. Експорт, імпорт і сальдо торгового обороту України в період з 2013 по 2020 рр., млн дол. США
Складено автором за матеріалами [5].

Згідно з даними Держстату Міжнародна інвестиційна позиція (далі МІП) – це статистичний звіт, що відображає вартість і структуру зовнішніх фінансових активів та зобов'язань країни на певний момент часу [6]. Серед складових частин МІП ми можемо виділити фінансові ресурси за такими типами: прямі іноземні інвестиції (далі ПІІ), портфельні інвестиції (далі ПІ) та інші інвестиції. Якщо порівнювати інформативну структуру платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції, як стверджує А.О. Задоя [7], спільним для обох показників є те, що статистичні звіти будуються за принципами подвійних записів та відображають міжнародні грошові потоки. Разом із тим МВФ розглядає платіжний баланс як показник потоку, а міжнародну інвестиційну позицію – як показник запасу.

З урахуванням цього слід визнати, що за спільними показниками (наприклад, прямі іноземні інвестиції) міжнародна інвестиційна позиція є більш інформативною.

На підставі платіжного балансу можна дізнатися, як змінилися протягом року чисті прямі іноземні інвестиції в країну та з країни [7]. Динаміку міжнародної інвестиційної позиції наведено на рис. 2.

Як видно з рис. 2, між платіжним балансом та чистою інвестиційною позицією графічно прослідковується зв'язок.

Розглянемо особливості іноземного інвестування в Україну. Проаналізувавши структуру ПІІ в економіку України, можемо визнати той факт, що джерелом надходжень від загального обсягу інвестицій є країни ЄС (табл. 2). Аналіз структури прямих іноземних інвестицій (рис. 3) за попередній рік дає можливість стверджувати, що найбільш пріоритетною галуззю для іноземних інвесторів залишається промисловість, частка якої складає майже 33% від загального обсягу інвестицій в Україну. Також варто відзначити, що значні кошти залучено в оптову та роздрібну торгівлю, сферу інформації та телекомунікацій, а також операції з нерухомим майном.

Список країн, що інвестували в українську економіку, наведено в табл. 2 із зазначенням частки країни від загального обсягу ПІІ.

У табл. 2 продемонстровано певні зміни у географічній структурі країн-інвесторів за останні 5 років: Кіпр все ж продовжує залишатися основним суб'єктом інвестування, але таку позицію можна пояснити належністю цієї території до офшорних зон та привабливими умовами оподаткування для бізнесу. Показники свою позицію Нідерланди: частка збільшилася на 4,8 відсоткових пунктів порівняно з 2014 р., а також Швейцарія, яка додала 2,2 відсоткових пунктів.

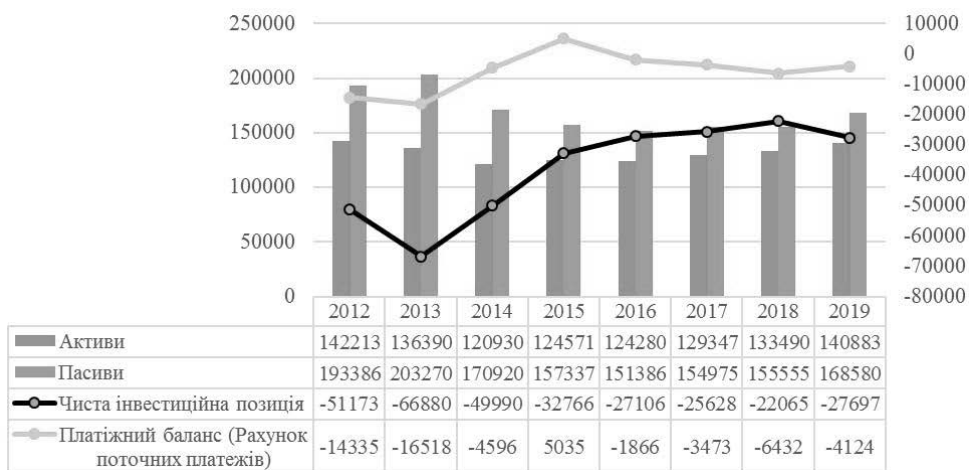

Рис.2. Міжнародна інвестиційна позиція України в період з 2012 по 2019рр., млн дол. США

Складено автором за матеріалами [7,8].

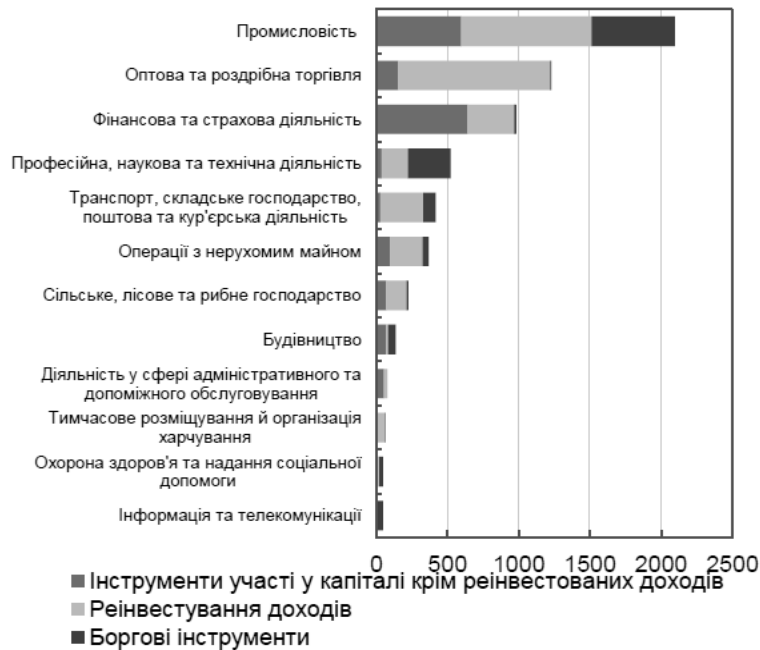

Рис. 3. Прямі іноземні інвестиції в Україні за 2019 р. за видами економічної діяльності, млн дол. США [9].

Таблиця 2

Структура прямих іноземних інвестицій за країнами світу, %

Країна	Рік		
	2014	2017	2019
Австрія	4,3	3,5	3,5
Італія	1,1	0,6	0,7
Нідерланди	16,8	19,3	21,6
Німеччина	5,4	5	5,2
Польща	1,5	1,6	1,9
Російська Федерація	6,6	2,6	1,8
Англія	5,2	6,2	6,5
Франція	2,8	2	2,3
Швейцарія	2,5	4,6	4,7
Кіпр	33	28,1	29
США	1,7	1,9	1,6
Інші країни	19,1	24,6	21,2

Маріо Блежер у праці «Balance of Payments, Exchange Rates, and Competitiveness in Transition Economies» [10] виділяє три групи питань, пов'язаних з міжнародною торгівлею та фінансовою політикою країни, а саме: проблема вимірювання потоків товарів, капіталів та послуг; визначення чинників, які спря-

мовують вищезазначені потоки і характеризуються певною інтенсивністю; встановлення механізму регулювання цін, за допомогою яких країна здійснює торговельні операції на міжнародному ринку. Саме тому одним із актуальних питань, що може вплинути на стратегію розвитку національної економіки та інвестиційної

діяльності є аналіз тих товарних груп, які користуються найбільшим попитом в Україні і систематично імпортуються.

Товарна структура імпорту України за 2019 р., наведена на рис. 4, наочно демонструє, що саме ці товарні позиції можуть стати для України певними «точками зростання», з позиції стратегічного розвитку національного господарства, проте не слід забувати про галузі економіки, які виготовляють товари з високою доданою вартістю та базуються на сучасних передових технологіях та інноваціях.

Г.О. Харламова [11, с. 4] пропонує економічний розвиток держави розглядати більшою мірою як функцію від міжнародних інвестиційних процесів, тому що міжнародне інвестування займає особливе місце в структурі зовнішніх пріоритетів України. Одним із стратегічних завдань України є залучення до економіки іноземного капіталу з подальшим спрямування його на забезпечення національних інтересів держави.

На жаль, історично склалося, що іноземне інвестування в Україну значною мірою відбувається за моделлю слаборозвинених країн. Світове сприйняття України як країни третього світу призводить до того, що Україна продовжує залишатися площадкою для збуту, а не місцем для інвестування з метою створення ви-

робництва. Окрім заходів, спрямованих на реструктуризацію зовнішньоекономічної діяльності України, визначальним фактором, який впливає на формування інвестиційного потенціалу та можливостей країни є діяльність домогосподарств.

Як зазначає В.В. Заяць [12], передумовою зміцнення інвестиційних можливостей країни є підвищення номінальних і реальних доходів населення та створення фінансових каналів, що забезпечують трансформацію інвестиційних можливостей вітчизняних домогосподарств у інвестиційний ресурс. У країнах розвинутої ринкової економіки саме населення є активним стратегічним інвестором, зацікавленим в активізації економічної діяльності своєї країни та зростанні її прибутковості. Через свого роду стабілізацію економічного стану країни, підвищення рівня ділової активності, створення умов для доступності фінансових ресурсів відбувається зростання інвестиційної активності домогосподарств. Найкращим варіантом у цьому випадку є ситуація, коли умови сприятливого середовища для інвестування формуються за рахунок зростання доходів населення, а також підвищення продуктивності праці та ВВП.

До основних джерел формування інвестиційного потенціалу України слід віднести доходи: від зайнятості за наймом у

Рис.4. Товарна структура імпорту України за підсумками 2019р.
Складено автором за [6].

сфері матеріального виробництва, сфери послуг та управління; підприємницької діяльності; зайнятості в особистих господарствах; власності; міграційний капітал; залучені ресурси фінансових установ. Інвестиційні можливості країни можна назвати диференційованими, оскільки вони залежать від обсягів сукупних доходів, що припадають на кожного члена домогосподарства, а також обсягів, динаміки та структури витратів [12].

Передумовою для аналізу платіжного балансу як балансового рахунка міжнародних операцій та об'єкта державного регулювання є такі чинники: 1) нестабільність балансу впливає на динаміку валютного курсу, стан економіки міграційні процеси пов'язані з капіталом; 2) для вирівнювання платіжного балансу необхідно здійснити ряд державних заходів, які характеризуватимуться цілеспрямованістю; 3) глобалізаційні процеси все більше впливають на зовнішньоекономічні зв'язки країн та інвестиційну діяльність, що, у свою чергу, відображається на стані платіжного балансу в системі державного регулювання.

Серед заходів регулювання платіжного балансу можна виділити такі методи: дефляційна політика, девальвація, валютні обмеження, фінансова та грошово-кредитна політика, спеціальні заходи державного розвитку. Державне регулювання платіжного балансу включає в себе комплекс економічних заходів, в тому числі валютних, фінансових, грошово-кредитних, спрямованих на формування основних статей платіжного балансу країни.

На нашу думку, доцільно з боку держави сфокусуватися на методах регулювання платіжного балансу країни за рахунок стимулювання експорту та виробництва якісної вітчизняної продукції, яка б могла гідно конкурувати на світових ринках, а також намагатися вплинути на рівень імпортової продукції, яка має топові позиції в товарній структурі зовнішньоекономічної діяльності України.

Прямі інвестиції є найважливішою формою вивезення довгострокового капіталу і справляють великий вплив на пла-

тійний баланс. Унаслідок цих інвестицій розвивається міжнародне виробництво, яке інтегрує національні економіки у світове господарство на вищому рівні і міцніше, ніж торгівля. Основними реципієнтами інвестицій з України є підприємства, що належать до таких галузей, як операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам, транспорт і зв'язок, фінансова діяльність, оптова торгівля і посередництво у торгівлі, державне управління [3]. Проте досить низьким залишається рівень повернення прибутку. Тому актуальною є модифікація режиму контролю за експортом капіталу і поверненням валютної виручки в напрямі створення умов для легального вкладення капіталу за кордоном з метою створення зарубіжних збутових і сервісних мереж. Україна може ефективно інтегруватися у міжнародні інвестиційні ринки через такі власні транснаціональні структури, як ресурсно-технологічні, техніко-технологічні (літакобудування, аерокосмічна галузь, суднобудування) і транспортно-інфраструктурні [11].

Висновки. Отже, аналіз сучасних тенденцій розвитку зовнішньоекономічної діяльності України, в тому числі й інвестиційної діяльності дає підстави стверджувати, що Україна є активним учасником глобальних інвестиційних процесів. Ключовим аспектом, який може змінити негативну тенденцію до дефіциту торгового сальдо, на нашу думку, є активна експортна діяльність країни, імпортозаміщення товарних позицій, а також розвиток галузей, що спеціалізуються на виробництві товарів з високою доданою вартістю. Тож заходи державного регулювання щодо розвитку інвестиційних можливостей України мають бути спрямовані на 1) аналіз існуючої економіки з урахування зовнішньоекономічної діяльності країни; 2) заміщення імпорту; 3) розвиток внутрішнього ринку; 4) розширення експорту.

Оскільки наслідки державної інвестиційної політики впливають на результати формування платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції країни,

то така політика має враховувати процеси інвестування як у держаному так і приватному секторах, беручи до уваги участь України в інвестиційній діяльності в інших країнах, підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки, а також інтеграції у світовій системі.

Враховуючи результати торгового сальдо минулого року, пропонуємо, в межах здійснення державної інвестиційної політики визначити не лише стратегічно ті галузі, які є пріоритетними за своїм розвитком, а взяти також до уваги виробництво

палива, мінеральних продуктів, ядерних реакторів, котлів та машин, електричних машин, засобів наземного транспорту та полімерних матеріалів, тому що саме імпорт цих вищезазначених товарних позицій суттєво вплинув на стан торгового сальдо України. Також не менш важливим є питання, пов'язане з регіональною структурою залучення іноземних інвестицій, оскільки регіоналізація інвестиційної діяльності має базуватися на загальнонаціональному баченні, а не міжрегіональній боротьбі за іноземного інвестора.

Список використаної літератури

1. Тенденції формування зовнішніх платіжних дисбалансів: глобальні чинники та ризики для України. К.: НІСД, 2013. 62 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2013-12/dusbalans.pdf>
2. Костюченко В.М. Платіжний баланс як макроекономічна інформаційна модель для прийняття рішень. *Вісник КІПНУ імені Івана Огієнка. Економічні науки*. 2009. Вип. 2. С. 289–292. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkpnuen_2009_2_62
3. Юрій С.М. Платіжний баланс держави як модель зовнішньоекономічних зв'язків країни. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2009. Вип. 1. С. 279–286. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2009_1_34
4. Корнієнко Є.С. Платіжний баланс України: основні тенденції та їх економічне значення. *Вісник Національного банку України*. 2005. № 1. С.28–33.
5. Прямі іноземні інвестиції. URL: <https://index.minfin.com.ua/economy/fdi/>
6. Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua
7. Платіжний баланс України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/balance/2019/12>
8. Міжнародна інвестиційна позиція (за методологією КПБ6). URL: https://bank.gov.ua/files/ES/ІІР_у.pdf
9. Удосконалення статистики прямих іноземних інвестицій (ПІІ): передавання Національному банку функції публікації даних та врахування реінвестованих доходів реального сектора. URL: https://bank.gov.ua/files/FDI_pr_2020-06-26.pdf
10. Blejer, M.I., Skreb M. Balance of payments, exchange rates, and competitiveness in transition economies. – Boston: Kluwer Academic Publishers, 2009. 487 p. doi:10.1007/b102495]
11. Харламова Г.О. Інвестиційна позиція та перспективи інтеграції України у міжнародний інвестиційний простір. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 20. С. 3–8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2009_20_3
12. Заяць В.С. Інвестиційні можливості домогосподарств України: обмеження і перспективи. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/5_2012/3.pdf